

УДК 378.035+316.6-057.87
DOI: 10.24144/2524-0609.2021.48.400-404

Товканець Ганна Васи́лівна

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри теорії та методики початкової освіти
Мукачівський державний університет, м.Мукачево, Україна
tovkanec2017@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6191-9569>

ДІАГНОСТИКА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Анотація. Мета статті: здійснити обґрунтування методики діагностування рівня комунікативних і організаторських здібностей майбутніх педагогів. Для з'ясування поставленої мети використано різні методи наукового пошуку. Методичний інструментарій дослідження комунікативної компетентності студентів спрямований на визначення властивостей, які забезпечують успішність професійної діяльності майбутніх фахівців і можливість практичної реалізації отриманих знань і особистісних якостей. В статті обґрунтовано методичний інструментарій дослідження комунікативної компетентності студентів, що спрямований на визначення властивостей, які забезпечують успішність професійної діяльності майбутніх фахівців і можливість практичної реалізації отриманих знань і особистісних якостей. Представлено результати діагностування комунікативних і організаторських здібностей. Запропоновано введення спеціалізованих курсів, спрямованих на розвиток професійно значущих комунікативних і організаторських здібностей майбутніх педагогів на основі комунікативних практик, проектної діяльності, розвитку рефлексивних здібностей, розвитку навичок самоосвіти тощо як напрямів вирішення завдань удосконалення комунікативної компетентності. Зроблено висновок, що діагностика є в першу чергу процесом аналізу, який дозволяє виявити систему правил, керуючись якими люди організують свою взаємодію, зрозуміти, які правила сприяють, а які перешкоджають успішній реалізації комунікативної взаємодії. Діагностика рівня сформованості комунікативних якостей майбутніх фахівців є невід'ємною складовою системи моніторингу якості освіти у ЗВО.

Ключові слова: діагностика; комунікативна компетентність; майбутній вчитель початкової школи.

Вступ. Одним з пріоритетних напрямків сучасної педагогічної науки є розробка механізму включення комунікативної складової в зміст процесу підготовки студентів педагогічних спеціальностей. В сучасних умовах впровадження нових освітніх стандартів, їх орієнтації на потреби соціуму особливо актуальною стає проблема розвитку комунікативних та організаторських здібностей особистості. Уміння говорити, слухати, переконувати, працювати з різного роду інформацією, встановлювати контакти з представниками державного управління і місцевого самоврядування, бізнесу і економіки – необхідні вимоги, що пред'являються до майбутнього фахівця. Роботодавці віддають перевагу таким умінням, як здатність вибирати оптимальний стиль спілкування в ділових ситуаціях, аргументовано доводити свою точку зору, керувати своїми емоціями, почуттями, поведінкою. Сучасна освітня галузь зацікавлена у фахівцях, яким властива емоційна стійкість, що вказує на усвідомлення її важливості як елемента професійної майстерності.

Комунікативна компетентність є одним з визначальних чинників успішності професійної діяльності в сучасних умовах. Відмінність компетентного педагога від кваліфікованого полягає в тому, що перший не тільки володіє певним рівнем знань, умінь, навичок, а й реалізує їх в практичній діяльності. Компетентність передбачає наявність внутрішньої мотивації до якісного здійснення своєї професійної діяльності і ставлення до своєї роботи як до цінності. Це не тільки набір, а саме поєднання, розширена система, певний модуль, що складається з різних рівнів і необхідних характеристик [8].

При моделюванні та побудові траєкторії формування компетенцій, що необхідні сучасному педагогу, важливо знати, які критерії успішності діяльності педагога, а не просто керівництво стандартним набором KSAO (Knowledge, Skills, Abilities and Other Characteristics – знання, навички, здібності і інші

характеристики). KSAO визначає посадові вимоги і обов'язки, але не може повністю охарактеризувати їх виконавця, що, відповідно, не дозволяє максимально ефективно використовувати всі наявні людські ресурси, тобто не досягаються мета і завдання, не підвищуються стандарти роботи, не виникає високий рівень мотивації педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, не-вирішеної раніше частини загальної проблеми. Інтерес в контексті діагностики комунікативної компетентності майбутніх педагогів представляють наукові дослідження таких авторів як Ш.Амонашвілі, О.Бодальов, І.Зимня, А.Капська, В.Кан-Калик, Я.Коломінський, О.Леонтьєв, А.Петровський, О.Савченко, Г.Сагач, В.Сухомлинський та ін., які досліджували вплив комунікації на культуру взаємотосунків учителя і школярів та процес гуманізації освітнього процесу.

Окремі аспекти взаємодії, комунікації та підготовки студентів до комунікативної діяльності знайшли своє відображення у діяльнісному підході до спілкування (А.Москаленко, Л.Савенкова, В.Рижов); наукових доробках щодо формування стилю педагогічного спілкування (О. Андреев), формування особистісних якостей учителя як суб'єкта педагогічного спілкування (О.Бодальов, Я.Коломінський); розробка критеріїв оцінки комунікативної підготовки вчителя до педагогічної діяльності (Ю.Азаров, Л.Базиль, Л.Вовк, І.Зязюн, Н.Кузьміна, Н.Лазаренко О.Семенов) та інших. Виявлено наукові дослідження щодо діагностики здібностей особистості майбутнього вчителя до спілкування (А.Шевченко, А.Батаршев), психологічні тести для професіоналів (Н.Гребень).

Водночас, вважаємо, що в сучасних умовах інтенсивного інформаційного потоку в суспільстві загалом і в педагогічній діяльності зокрема доцільним є акцентування уваги на формуванні комунікативних якостей майбутнього педагога, що потребує насампе-

ред психолого-педагогічної діагностики.

Мета статті: здійснити обґрунтування методики діагностування рівня комунікативних і організаційних здібностей майбутніх педагогів.

Для з'ясування поставленої мети використано різні методи наукового пошуку. Методичний інструментарій дослідження комунікативної компетентності студентів спрямований на визначення властивостей, які забезпечують успішність професійної діяльності майбутніх фахівців і можливість практичної реалізації отриманих знань і особистісних якостей.

Особистість необхідно вивчати комплексно, тому важливими є як дослідження її мотиваційної та емоційної сфер, так і інтелектуальної сфери. Для цього використовуються методики, що діагностують пізнавальні процеси і здібності, різні особистісні властивості і відносини, як свідомі, так і несвідомі.

З використанням різних методик педагогічної діагностики особистості [5; 9, с.121] нами проведено опитування студентів другого, третього і четвертого курсів спеціальності 013 «Початкова освіта» Мукачівського державного університету.

Методика виявлення рівня комунікативних і організаційних здібностей (КОС) базується на принципі відображення і оцінки деяких особливостей поведінки в різних ситуаціях, знайомих з досвіду [9, с.119]. У методиці представлені питання для вивчення комунікативних здібностей і виявлення таких особливостей поведінки: чи проявляє особистість прагнення до спілкування; чи швидко звикає до нових людей, до нового колективу; чи легко встановлює контакти з незнайомими людьми; чи легко виступає перед аудиторією; наскільки швидко реагує на прохання; проявляє інтерес до громадської роботи. Методика виявлення організаційних здібностей включає також 20 питань, які допомагають оцінити такі якості, як швидкість орієнтації в складних ситуаціях, винахідливість, ініціативність, наполегливість, вимогливість, схильність до організаційної діяльності, самостійність, самокритич-

ність; витримка, ставлення до громадської роботи, товариськість тощо.

Виклад основного матеріалу. Терміни «комунікативна компетенція» і «комунікативна компетентність» нерідко вживаються без розмежування сенсу між ними, проте вони істотно відрізняються між собою [3; 6]. Комунікативна компетенція – це демонстрована сфера успішної комунікативної діяльності на основі засвоєних цінностей і стратегій мовного спілкування, що підкріплюються мовними навичками і мовними вміннями. На відміну від комунікативної компетенції, комунікативна компетентність визначається в сучасній науці як інтегративний особистісний ресурс, що забезпечує успішність комунікативної діяльності. Цей ресурс включає не тільки компоненти, вимірювані за допомогою мовного тестування, а й інші складові, які не входять до конструкту мовного тестування і не можуть вимірюватися за допомогою мовних тестів [7]. На наш погляд, вони виявляються на більш високому особистісному рівні і включають в себе інтелект, загальний кругозір, систему міжособистісних відносин, спеціальні професійні знання, а також потенціал особистісного розвитку і зростання в оволодінні мовою і комунікативною діяльністю.

Якщо комунікативна компетенція є сферою успішної комунікативної діяльності, то комунікативна компетентність є більш глобальна освіта, що включає особистісний ресурс.

У списку найбільш часто використовуваних видів компетенцій, складеному на основі аналізу 49 словників компетенцій, комунікація посіла друге місце серед 553 компетенцій, отримавши 73 %. Крім того, більше 40% перерахованих компетенцій в тій чи іншій мірі відображають комунікативні аспекти діяльності особистості [6].

На нашу думку, для виявлення прояву рівня комунікативності майбутніх педагогів необхідно здійснити діагностику комунікативних і організаційних здібностей, здібності до комунікативного самоконтролю та діагностики емпатійних здібностей.

Таблиця 1.

Шкала оцінок комунікативних і організаційних здібностей студентів ЗВО

Шкала коефіцієнта комунікативних здібностей	Частка респондентів, %	Шкала коефіцієнта організаційних здібностей	Частка респондентів, %	Рівень прояву здібностей
от 0,1 до 0,45	29	от 0,2 до 0,55	65	Низький
от 0,46 до 0,55	41	от 0,56 до 0,65	25	Нижче середнього
от 0,56 до 0,65	16	от 0,66 до 0,70	2,0	Середній
от 0,66 до 0,75	12	от 0,71 до 0,80	3,5	Високий
от 0,76 до 1,00	2	от 0,81 до 1,00	5,5	Дуже високий

На рис.1 представлено розподіл респондентів за рівнями прояву комунікативних здібностей: у 70% опитаних виявився низький і нижче середнього рівня прояв комунікативних здібностей, у 16 % опитаних коефіцієнт комунікативних здібностей знаходиться в межах кордонів 0,56-0,65, що констатує середній рівень, 12 % респондентів виявився високий і тільки у 2 % респондентів - дуже високий рівень прояву комунікативних здібностей.

На рис.2 представлено розподіл респондентів за рівнями прояву організаційних здібностей. У сукупності 90 % опитаних визначено рівень прояву організаційних здібностей нижче середнього і низький, в тому числі 65 % з них відрізняє низький рівень, 25 % - рівень нижче середнього. Середній рівень прояву організаційних здібностей відзначений у 2 % респондентів, що є вкрай низьким по-

казником. Високий і дуже високий рівні зафіксовані у 3,5 і 5,5% опитаних відповідно.

Таким чином, використання даної методики показало, що значна частина респондентів відрізняється низьким рівнем комунікативних та організаційних здібностей, прояв ініціативи в діяльності вкрай занижена, студенти вважають за краще уникати прийняття самостійних рішень. Середній рівень комунікативних і організаційних здібностей виявляється в тому, що респонденти прагнуть до контактів, відстоюють свою думку, планують роботу. Однак потенціал цих здібностей не відрізняється високою стійкістю в залежності від ситуації. Групи опитаних з низьким, нижче середнього і середнім рівнями прояву комунікативних та організаційних здібностей потребують подальшої серйозної та планомірної роботи з формування та розвитку цих здібностей.

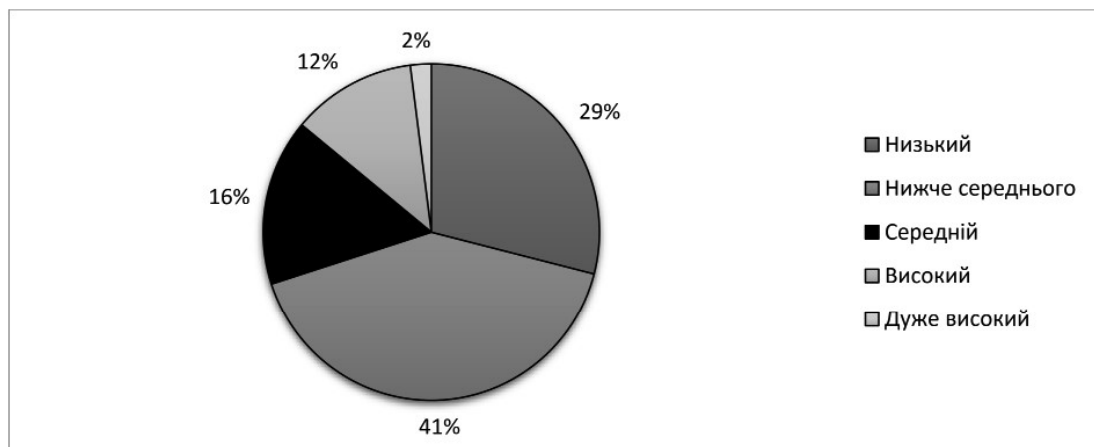

Рис.1. Розподіл респондентів за рівнем прояву комунікативних здібностей

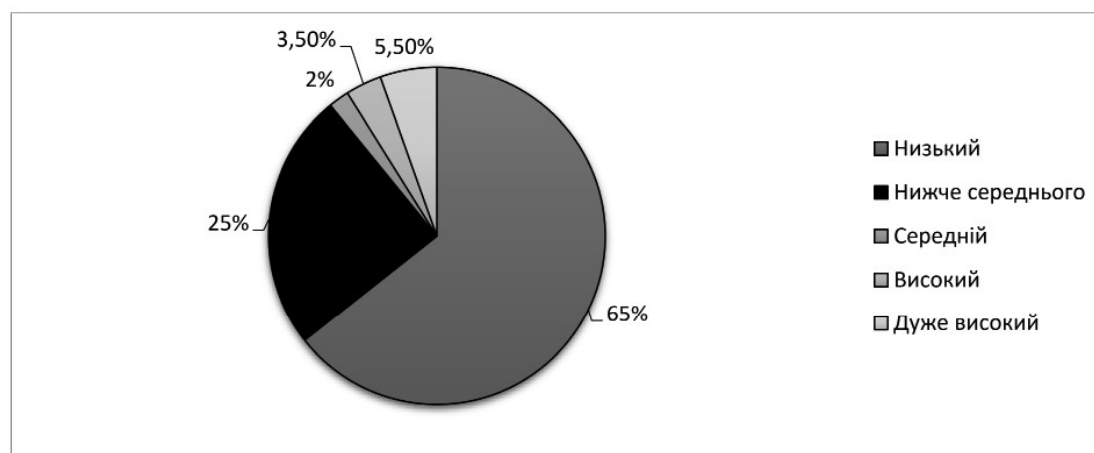

Рис.2. Розподіл респондентів за рівнем прояву організаторських здібностей

Високий і дуже високий рівні прояву комунікативних та організаторських здібностей визначаються здатністю опитаних швидко орієнтуватися в складних ситуаціях, невимушеністю поведінки в новому колективі, високим рівнем адаптації. Респонденти, які показали ці рівні, ініціативні, воліють приймати самостійні рішення, в тому числі в складних і нестандартних ситуаціях, відстоюють свою думку і домагаються того, щоб воно було прийнято.

Важливим компонентом як професійної компетентності в цілому, так і комунікативної компетентності майбутнього фахівця зокрема є комунікативний самоконтроль. Розглянемо результати опитування щодо діагностики самоконтролю в спілкуванні [1; 5]. Респонденти з високим комунікативним контролем керують вираженням своїх емоцій, проте вони не люблять непередбачуваних ситуацій [2]. Люди з більш низьким комунікативним контролем безпосередній їй відкриті.

Згідно з проведеним опитуванням 14 % респондентів характеризується низьким комунікативним контролем, їх поведінка стійка, вони не вважають за потрібне змінюватися в залежності від ситуацій, однак здатні до щирого саморозкриття в спілкуванні, їх також відрізняє надмірна прямотинність. Більш ніж половина опитаних (61%) має середній рівень комунікативного контролю. Вони щирі, але не стримані в емоційних проявах і здатності враховувати інтереси оточуючих. 25% респондентів відрізняються високим комунікативним контролем, вони гнучко реагують на зміну ситуації, добре відчують оточуючих і навіть здатні передбачати враження.

Щодо емпатійних здібностей, які теж мають неабиякий вплив на формування комунікативної компетентності, то для виявлення рівня їх прояву нами використана методика, за якою аналізуються показники окремих шкал і виводиться загальна сумарна оцінка рівня емпатії [5]. Акцентується увага на наступних компонентах емпатії: раціональний канал; емоційний канал; інтуїтивний канал; установки, що сприяють або перешкоджають емпатії; проникаюча здатність; ідентифікація.

Діагностика емпатичних здібностей виявила досить низький рівень їх сформованості, що свідчить про необхідність подальшої серйозної та планомірної роботи з формування та розвитку емпатичних здібностей у здобувачів освіти. Одним з напрямків вирішення цього завдання може служити введення спеціалізованих курсів, спрямованих на розвиток професійно значущих комунікативних і організаторських здібностей. Спеціалізовані курси – найважливіший компонент професійного навчання, тому їх розробка і впровадження стають частиною освітніх програм. Курси повинні бути побудовані так, щоб вони дозволяли повною мірою використовувати активні форми організації занять, інформаційні технології, проектні форми роботи.

У практиці провідних освітніх установ зарубіжних країн широко застосовується впровадження в освітні програми спеціалізованих курсів (комунікативні практики, проектна діяльність, розвиток рефлексивних здібностей, розвиток навичок самоосвіти тощо). При цьому обов'язковою умовою є самостійний вибір навчальних курсів студентами, формуван-

ня ними індивідуального навчального плану, що в сучасних умовах розвитку професійної підготовки педагогів, зокрема вчителів початкової школи, є досить актуальним. Зокрема, в Мукачівському державному університеті у освітні програми за спеціальністю 013 «Початкова освіта» (ОП «Початкова освіта», «Початкова освіта і соціальна педагогіка», «Початкова освіта та психологічний супровід освітньої діяльності», «Початкова освіта, експертиза і аудит освітньої діяльності») у частині вибіркових дисциплін введено курси «Соціально-педагогічна комунікація», «Риторика», «Сценічне та екранне мистецтво» тощо.

Методичний інструментарій дослідження комунікативної компетентності студентів є досить різноманітним, але вимагає ретельного підходу до вибору і обробки результатів. При цьому необхідно враховувати, що вікові психологічні особливості, зайва емоційність, юнацький максималізм роблять значний вплив на поведінку молодих людей і на прояв ними

комунікативних і організаторських здібностей. Діагностика самоконтролю в спілкуванні підтвердила наявність у них потенціалу розвитку комунікативних та організаторських здібностей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Діагностика є в першу чергу процесом аналізу, який дозволяє виявити систему правил, керуючись якими люди організують свою взаємодію, зрозуміти, які правила сприяють, а які перешкоджають успішній реалізації комунікативної взаємодії. Діагностика рівня сформованості професійних якостей майбутніх спеціалістів є невід'ємною складовою системи моніторингу якості освіти у ЗВО. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в ґрунтовному обґрунтуванні особливостей формування та розвитку емпатичних здібностей, що є невід'ємною частиною формування особистості, виховання в індивіда культури міжособистісних відносин і здатності керувати своїми почуттями, переживаннями.

Список використаної літератури

1. Батаршев А.В. *Диагностика способности к общению*. СПб.: Питер, 2006. 176 с.
2. Гребень Н.Ф. *Психологические тесты для профессионалов*. Минск: Современная школа, 2007. 496 с.
3. Зимняя И.А. *Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании*. Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 20 с.
4. Максимова О.О. Комунікативна компетентність вчителя початкової школи. *Молодь і ринок: щомісячний науково-педагогічний журнал*. Дрогобич: Вид-во Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2016. № 5 (136). С.59–63.
5. Методика «КОС-2» (адаптовано Б.Федоришиним). URL: http://ininv.vntu.edu.ua/ukr/index.php?option=com_content&view=article&id=736:test-otsinka-komunikabelnosti. (дата звернення 22.03.2021)
6. Определение понятия «компетенция». URL: <http://www.hr-portal.ru/article/opredelenie-ponyatiya-kompetentsiya> (дата звернення 22.03.2021)
7. Товканець Г., Товканець О., Лендел Л. Підготовка майбутніх учителів до реалізації педагогічної комунікації як умова ефективної професійної діяльності. In R. Bernátová, T. Nestorenko (ed.). *Vzdelávanie a spoločnosť IV. Medzinárodný nekonferenčný zborník*. Prešov: Prešov Univerzity, 2020. PP.258–264.
8. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты. *Сѣдос*. 2002. № 2. С.58–64.
9. Шевенко А.М. Методичне забезпечення відбору учнівської молоді до вищих навчальних закладів педагогічного профілю. Методичні рекомендації. Київ: [б.в.], 2016. 157 с.

References

1. Batarshv, A.V. (2006). *Diagnostika sposobnosti k obscheniyu* [Diagnostics of the ability to communicate]. Piter. [in Russian].
2. Greben, N.F. (2007). *Psichologicheskie testyi dlya professionalov*. [Psychological tests for professionals]. Sovremennaya Shkola. [in Russian].
3. Zimnyaya, I.A. (2004). *Klyuche vyie kompetentnosti kak rezultativno-tselevaya osnova kompetentnostnogo podhoda v obrazovanii* [Key competencies as an effective-target basis of a competence-based approach in education]. Research Center for the Problems of the Quality of Training of Specialists. [in Russian].
4. Maksimova, O.O. (2016). *Komunikativna kompetentnist vchitelya pochatkovoyi shkoly* [Communicative competence of primary school teachers]. *Youth and the market: a monthly scientific and pedagogical journal*, 5 (136), 59–63. [in Ukrainian].
5. Metodika «KOS-2» [Methodology «KOS-2»] (adapted by B. Fedorishin). http://ininv.vntu.edu.ua/ukr/index.php?option=com_content&view=article&id=736:test-otsinka. [in Ukrainian].
6. *Opredelenie ponyatiya «kompetentsiya»* [Definition of the term «competence»]. <http://www.hr-portal.ru/article/opredelenie-ponyatiya-kompetentsiya>. [in Russian].
7. Tovkanets, G., Tovkanets, O., & Lendel, L. (2020). *Pidgotovka maybutnih uchiteliv do realizatsiyi pedagogichnoyi komunikatsiyi yak umova effektivnoyi profesiynoyi diyalnosti* [Preparation of future teachers for the implementation of pedagogical communication as a condition for effective professional activity]. In R. Bernátová, T. Nestorenko (ed.). *Vzdelávanie a spoločnosť IV. Medzinárodný nekonferenčný zborník* (pp.258–264). Prešovs Univerzity. [in Ukrainian].
8. Hutorskoy, A.V. *Klyuche vyie kompetentsii i obrazovatelnyie standartyi* [Key competencies and educational standards]. <http://eidos.ru/journal/2002/0423.htm> [in Russian].
9. Shevenko, A.M. (2016). *Metodichne zabezpechennya vldboru uchnivskoyi molodi do vischih navchalnih zakladiv pedagogichnogo profilyu* [Methodical support for the selection of student youth to higher educational institutions of pedagogical profile]. B.v. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.04.2021 р.
Стаття прийнята до друку 14.04.2021 р.

Tovkanets Hanna

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Head of the Department of Theory and Methods of Primary Education,
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

DIAGNOSIS OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER

Abstract. The purpose of the article: to process diagnostic methods for the level of communicative and organizational abilities of future teachers. Methodical tools for the study of communicative competence of students, are directed at determining the power structures that ensure the success of professional activities of future

professionals and the possibility of practical implementation of the acquired knowledge and personal qualities. The article substantiates the methodological tools of research of communicative competence of students, which is aimed at determining the properties that ensure the success of professional activities of future professionals and the possibility of practical implementation of the acquired knowledge and personal qualities. It is emphasized that communicative competence is a demonstrated area of successful communicative activity based on acquired values and strategies of language communication, supported by language skills and abilities, and communicative competence is defined in modern science as an integrative personal resource that ensures successful communication. It is determined that to identify the manifestation of the level of communicativeness of teachers it is necessary to diagnose communicative and organizational abilities, the ability to communicative self-control and the diagnosis of empathic abilities. The results of diagnosing communication and organizational skills are presented. It is emphasized that the lowest level of formation of future primary school teachers is found in such quality as empathic abilities. It is proposed to introduce specialized courses aimed at developing professionally significant communicative and organizational skills of future teachers on the basis of communicative practices, project activities, development of reflexive abilities, development of self-education skills, etc. as areas of solving problems of improving communicative competence. It is concluded that diagnostics is primarily a process of analysis, which allows to identify a system of rules, guided by which people organize their interaction, to understand which rules promote and which hinder the successful implementation of communicative interaction. Diagnosis of the level of formation of communicative qualities of future professionals is an integral part of the system of monitoring the quality of education in higher education institutions.

Key words: diagnostics; communicative competence; future primary school teacher.